

КОНЦЕПТ *СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ / SHYNESS* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Войтюк А. О. (Харків)

Науковий керівник: кан. філол. наук, доцент Турченко В. О.

Стаття присвячена аналізу понятійної, образної та ціннісної складових лінгвокультурного концепту *СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ/SHYNESS*, вербалізованого лексичними засобами англійської мови. У статті розглядаються основні підходи до проблеми концепту в лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть; надаються різні визначення поняття «концепт».

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, поняття, сором'язливість, структура концепту.

Статья посвящена анализу понятийной, образной и ценностной составляющих лингвокультурного концепта *ЗАСТЕНЧИВОСТЬ/SHYNESS*, вербализованного лексическими средствами английского языка. В статье рассматриваются основные подходы к проблеме концепта в лингвистических исследованиях последних десятилетий; предоставляются различные определения понятия «концепт».

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, понятие, застенчивость, структура концепта.

The article is devoted to the analysis of conceptual, evaluative, image components of the lingvocultural concept *SHYNESS*. In the article main approaches to the problem of concept in linguistic researches of the latest decades are actualized; as well as basic approaches to the problem of concept in linguistic researches of the latest decades are examined; different definitions of the term «concept» are produced.

Key words: lingvocultural concept, notion, shyness, the concept structure.

Однією з головних проблем когнітивної лінгвістики є вивчення засобів мовного відображення людиною навколишньої дійсності та місця людини в світі. Центральною ідеєю, яка об'єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відображає знання, представлені в вигляді концептів [6, с. 105].

Актуальність цього дослідження заключається в протиріччі між важливістю поняття лінгвокультурного концепту й відсутністю єдності підходів і методів його опису, поряд з підвищеним інтересом сучасних лінгвістичний досліджень, в центрі уваги яких знаходяться малодосліджені лінгвокультурні концепти.

Об'єктом розвідки є лінгвокультурний концепт СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ / SHYNESS в англomовній картині світу, вербалізований лексичними засобами англійської мови.

Предметом дослідження – сутнісні характеристики концепту в лінгвокультурній парадигмі, його понятійна, ціннісна й образна складові.

Метою роботи є комплексний аналіз лінгвокультурного концепту СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ / SHYNESS.

В основу дослідження було покладено ряд принципів і положень когнітивної семантики і лінгвокультурології, а саме: принцип єдності та взаємовпливу мови, мислення, свідомості й культури (Н. Д. Арутюнова, В. М. Телія, Г. В. Єлізарова, А. Вежбицька, Р.Й. Якобсон та ін.), положення про наявність у складі культурного концепту понятійної, образної та ціннісної складових (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик), принцип варіативності концептів культури (С. Г. Воркачов).

Основною одиницею, яку використовують в когнітивно-культурологічних дослідженнях, є термін «концепт». Уявлення про концепт зародилося ще в Давній Греції. У Платона це була «ідея» («ейдос») – невід'ємна форма речі, її сутність, яка ототожнюється з буттям. Пізнання сутності стає можливим завдяки мові, яка в античності розглядалася як сукупність імен, за допомогою яких людина узагальнює й систематизує світ, виявляє свою причетність до спільноти, робить себе об'єктом для інших і для самої себе [4, с. 12].

Термін «концепт» є запозиченим із лат. *conceptus* – поняття, від *concipere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо» [2, с. 23]. Префікс *con-*, що позначає спільну дію, об'єднання в ціле визначає філософський зміст концепту, який виник у логіці П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, пов'язування висловлень у єдину точку зору на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму. П. Абеляр зауважував, що концепти виникли до створення природи в Божественному розумі як ідея Бога та прообразів одиничних речей [2, с. 23].

Існує також інша версія походження цього терміну, автором якої є В. Колесов, де під концептом розуміється «не *«conceptus»* (умовно перекладається терміном «поняття»), а *«conceptum»* («зародок», «зернятко»), з якого й виростають у процесі комунікації всі змістові форми його втілення в дійсності» [7, с. 81].

У сучасній когнівістиці існує дуже багато різноманітних напрямів вивчення концепту: культурологічний, лінгвокультурологічний, логічний, семантико-когнітивний та інші. Однак загальним для всіх є те, що вони визнають концепт одиницею свідомості, проте відмінності стосуються фокусу на культурному (понятійному, категоріальному), текстовому, синтаксичному концепті або концепті, що має відповідності у світі предметів, а також різного трактування відношення між концептом як елементом етнокультурної картини світу й лексичним значенням (яким би абстрактним воно не було). Розглянемо деякі з них:

- культурологічний підхід, в якому мова розуміється як одне з джерел знань про концепти (Ю.С. Степанов);
- лінгвокультурологічний (В.І. Карасик, С.Г. Воркачов, Г.Г. Слишкін та ін.), об'єктом якого є концепт культури, що характеризується понятійною, ціннісною та образною складовими;
- логічний (Н.Д. Арутюнова, Р.І. Павільоніс та ін.), в якому всі мовні форми вважаються концептами внаслідок того, що всі лексеми мають значення;
- семантико-когнітивний (М. М. Болдирєв, К.В Рахіліна, Й.А. Стернін), в якому домінує вектор від семантики – до концепту, а мова розуміється як інструмент опису концептів;
- когнітивно-поетичний (О.П. Воробйова, Л.І. Белєхова, Є.М. Кагановська), що досліджує образний простір концепту в художньому тексті та текстові концепти художньої прози;

- когнітивно-дискурсивний (О.С. Кубрякова, О.І. Морозова, І.С. Шевченко та ін.), що розглядає концепт через його існування в дискурсі, де синтезуються когнітивний та комунікативний плани;
- філософсько-семіологічний, що вивчає когнітивні основи знаковості (О.В. Кравченко) [12, с. 192-195].

У лінгвістиці поява концепту була зумовлена загальною потребою нового тлумачення терміну «поняття», яке традиційно розглядалось як абстракція окремих чуттєвих ознак, а згодом розширило своє значення до рівня єдності загального, одиничного й особливого, тобто всього обсягу інформації про певний об'єкт або клас об'єктів. Для позначення іншого тлумачення почали використовувати термін «концепт» [11].

О. М. Цапок вказує на чотири аспекти дефініції концепту:

- логіко-філософський, що пов'язує концепт із поняттям;
- логіко-семантичний, орієнтований на утотоження його зі значенням;
- психологічний, який виходить з ідеї О.О. Потебні про трирівневу структуру слова, одним із яких поряд із внутрішньою та зовнішньою формою є «зміст, що відповідає чуттєвому образу чи розвинутому з нього поняттю»;
- інтегративний, орієнтований на розуміння концепту як інформаційної структури свідомості з огляду на різні способи отримання інформації [11].

Проте необхідно розглянути одне з найголовніших питань для усвідомлення природи концепту: співвідношення концепту, поняття та значення. Концепт і поняття нерідко ототожнюються, зважаючи на зміст терміна «концепт», використаний у середньовічній схоластиці П. Абеляра. Поняття, на думку деяких лінгвістів, є логічно конструйованим концептом, позбавленим образності. Таке твердження можна розуміти подвійно: або поняття не має чуттєвого образу (картинки) у свідомості, або поняття не має оцінно-емотивних й експресивних нашарувань, на відміну від концепту. Однак у свідомості існують поняття емоцій та оцінок, тому відсутність образності за будь-яких

умов не є диференційною ознакою поняття й концепту. Відсутність психічних нашарувань у понятті дослідники пояснюють на підставі відмінності поняття й значення. М.Ф. Алефіренко підкреслює, що в мові виражаються не лише результати понятійного відображення, а й складна різноманітність психіки – внутрішній світ переживань людини, роздумів, цінних суджень. Умовних значеннях утілені й форми допонятійного відображення – сприйняття й уявлення [1, с. 67].

Найбільш активно науковці підкреслюють в концепті такі його ознаки, як знання, культура і психологія, оцінка, що кладуться в основу тієї чи іншої дефініційної моделі [12]. Структурація концепту, його неоднорідність стали очевидні дослідникам з самого початку когнітивних досліджень. Думки про основні компоненти концептів висловлювалися різні. С. Г. Воркачов виділяє в концепті понятійну складову (ознакова і дефініційна структури), образну складову (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) і значиму складову – етимологічні, асоціативні характеристики концепту, що визначають його місце в лексико-граматичній системі мови [12].

В. І. Карасик розглядає концепт як багатомірне ментальне утворення, в якому виокремлюються образно-перцептивна, понятійна та ціннісна сторони [6]. Г. Г. Слишкін виокремлює в структурі концепту чотири зони – основні (інтразону, екстразону) і додаткові – квазізону та квазіекстразону [10].

М. В. Нікітін виокремлює в концепті образ, поняття, когнітивний імплікаціонал і прагматичний імплікаціонал [8, с.59-60].

Існує багато класифікацій лінгвокультурних концептів, наявність яких в черговий раз підтверджує неоднорідність і багатовимірність лінгвокультурних концептів і складність їх дослідження.

В нашій роботі ми досліджуємо концепт як єдність трьох складових (понятійної, образної та ціннісної), тому вважаємо за доцільне розпочати аналіз концепту **СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ / SHYNESS** з понятійної складової. В

британській лінгвокультурі його необхідно розглядати безпосередньо в складі концепту MODESTY, адже сором'язливість є суміжним поняттям скромності.

Мовними формами реалізації концепту СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ є окремі лексеми (*shy (adj.)* та її синоніми) і словосполучення (як вільні, наприклад: *get over shyness, outgrow shyness, banish shyness*, так і фразеологізовані – прислів'я та афоризми: *burnt child dreads the fire, once bitten twice shy*). Лексема *shyness* тлумачиться через відсилання до прикметника *shy*. За узагальненими даними словників та тезаурусів [13; 15; 17], лексема *shy* має наступні значення:

1) uncomfortable in the company of other people (speaking about emotional state)

«*She, who refused help swiftly and automatically as someone accustomed to live alone does. But he had not even asked – she had found him a little unnerving. He was dry and lacked spontaneity. He had a hard edge to his voice. Perhaps it was shyness. However, he was certainly not cast in a common mould. She had never met anyone like him before.*» [1].

2) easily frightened away, timid

«*In talking, shyness and timidity distort the very meaning of my words.*» [3].

3) unwilling to do something because somebody is afraid of what might happen

«*She bit on her lip, an exquisite agony tearing her apart. Her natural shyness was trying to overcome a new, bigger, and more intense feeling.*» [2].

4) self-conscious and uncomfortable in the presence of others; (of behavior) showing this.

«*She smiled sympathetically, and gradually he overcame his shyness.*» [1].

В українській культурі поняття «сором'язливий» часто вживається в повсякденному житті як вираз, що розкриває особистісні властивості людини. Сучасний український словник надає наступне тлумачення, що сором'язливість – це болюча педантичність щодо враження на інших, заклопотаність виявлення нестачі, страх публічних виступів, конфуз при знайомстві, жах перед авторитетами [3]. Проте зараз не існує однієї дефініції поняття «сором'язливість» [5].

Загальні ознаки, які можна виділити на основі тлумачень цієї лексеми, такі: 1) невпевненість, некомфортність в компанії незнайомих людей, 2) страх, сумніви, боязнь передбачуваного поганого результату, 3) нервозність, лякливість, 4) зовнішні прояви сором'язливості.

З етимологічних досліджень випливає, що аналізована лексема є запозиченням із старо-англійського *sceoh* «shy», яка, в свою чергу, походить від прото-німецького *skeukh* (w) *az* «afraid» (Ger. *scheuchen* «to scare away» (відлякувати)).

Проаналізувавши дані з тлумачних словників [3; 13; 15; 17], можна зробити висновок про те, що ця лексема походить від слів «лякати, боятися», тобто в основі цього поняття лежить почуття страху.

Синонімічний ряд, в який входить аналізований концепт, складається з наступних лексем: *modest(y)*, *timid(ity)*, *bashful(ness)*, *diffident (diffidence)*, *coy(ness)*, які об'єднані значенням:

- 1) «людина, яка прагне бути непомітною в присутності інших, боязка, несмілива в спілкуванні»;
- 2) що «виражає соромливість або свідчить про соромливість» [9]. Ці синоніми виділяють різні властивості особи або біологічної природи людини в якості безпосередньої причини його соромливості й вказують на різні зовнішні форми її прояву.

Проявом ціннісного складника концепту SHYNESS / СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ є контекстуальне вживання цієї лексеми, що підтверджує актуальність обраної лексеми для носіїв мови:

1. *The way you overcome shyness is to become so wrapped up in something that you forget to be afraid.* (Claudia Lady Bird Johnson) [3].
2. *Many a man is praised for his reserve and so-called shyness when he is simply too proud to risk making a fool of himself.* (Joseph Priestley) [3].

3. *Shyness is nice and shyness can stop you from doing all the things in life you'd like to.* (Morrissey) [3].
4. *In talking, shyness and timidity distort the very meaning of my words. I don't pretend to know anybody well. People are like shadows to me and I am like a shadow.* (Gwen John) [3].
5. *It's very much an extreme shyness. We think it's an anxiety disorder.* (Dr. Marianne Wamboldt) [3].

Образна складова концепту СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ / SHYNESS представлена насамперед когнітивною метафорою, в ході якої для осягнення абстрактного поняття, такого як СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ, були залучені більш конкретні поняття. Так в якості корелята виступали наступні домени: ЛЮДИНА, ВІЙНА, КОНТЕНЕР та ін., де СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ була референтом когнітивної метафори. Наприклад:

- 1) СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ є ДІЯЧЕМ (вона допомагає, зникає і виникає та ін.):

«*He has not been helped by this shyness and it has led to isrepresentation.*» [4]

«*Morris' shyness disappeared in a flash.*» [5]

«*This shyness can stem both from personality and lack of confidence.*» [6]

- 2) СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ може бути ПЕРЕШКОДОЮ:

«*You know what my greatest personal stumbling block is? My shyness.*» [3]

«*The chances are that this shyness would have naturally prevented him from attaining such a high profile...*» [5]

- 3) СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ є ВІЙНА:

«*As the government minister calls their names, pride and shyness compete for mastery of their faces.*» [4]

«*... never let shyness conquer your mind.*» [3]

4) СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ це КОНТЕЙНЕР (може складатися з певних елементів, може наповнювати людину):

«*The shyness flooded back, and he desperately wished he had left the invitation unsaid.*» [4]

«*Shyness has a strange element of narcissism, a belief that how we look, how we perform, is truly important to other people.*» [3].

Як корелят когнітивної метафори СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ/ SHY(NESS) може профілюватися на різні домени, найяскравішим з яких є домен ЛЮДИНА. Наприклад:

1) МАНЕРИ:

«*Everyone seemed to be talking, and I, sitting in silence, felt awkward; but I was too shy to break into any of the groups that seemed absorbed in their own affairs.*» [5]

«*He felt very shy of looking at the girl in the desk; she was so pretty that he could not believe it possible that she should belong to him.*» [6]

2) ПОЧУТТЯ:

«*Be shy of loving frankly; never tell all you feel, or (a better way still), feel very little.*» [2]

3) РУХИ:

«*Grotesquely against it came the lean features, the sidelong shy movements of Edward Crampton...*» [5]

4) ГОЛОС:

«*'Do you think it would be unfriendly of me if I said I was busy?' he inquired in a shy and timid voice.*» [5]

5) ПОГЛЯД:

«*For fear of bold Poseidon's ravishment,
And loose their girdles, with shy timorous eyes,
Lest from the surf his azure arms and purple beard should rise.*» [6]

Отже, в лінгвістичній науці останніх десятиліть окреслилася тенденція до розширення змісту «концепту», його наповнення додатковими властивостями. Концепт спочатку реалізується як «культурологічний концепт», далі – як «лінгвокультурний» і нарешті – «лінгвоконцепт», який використовується для визначення поняття, уявлення, значення, образу. Утвердження цього терміна в лінгвістиці розкриває широкі горизонти для дослідження загальнолюдських і національних форм мислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Академия, 2002. – 391 с.
2. Балатова С. С. Сучасне розуміння концепту / С. С. Балатова // Матеріали II міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес». – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – с. 38.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ: Ірпінь, 2005. – 1728 с.
4. Вдовиченко Н. В. Вербалізація морально-етичних концептів в мовній картині світу: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н.В. Вдовиченко. – Одеса, 2015. – 212 с.
5. Іщенко І. М. Теоретичні підходи до вивчення феномену сором'язливості / І. М. Іщенко // Єдність навчання і наукових досліджень. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – с. 129-131.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография]/ В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2004. – 477 с.
7. Колесов В. В. Жизнь происходит от слова / В.В. Колесов. – СПб.: Златоуст, 1999. – 368 с.
8. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Научное пособие / М.В. Никитин. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. Герцена, 2004. – 819 с.
9. Розенман А.И. Англо-русский синонимический словарь / А.И. Розенман, Ю.Д. Апресян. – Москва: Русский язык, 2004. – 544 с.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. на соиск. уч. степ. док. філол. наук: 10.02.19 – «Теория языка» / Г.Г.

Слышкин. – Волгоград, 2004. – 322 с. 11. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту краса в українській поезії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Цапок О. М. – Одеса, 2004. – 20 с. 12. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике/ И.С. Шевченко // Вестник ХНУ им. В. Н. Каразина. – Харьков, 2006. – №725 – с. 192 – 195. 13. Collins Cobuild English dictionary / Ed. by J. Sinclair. London: Univ. of Birmingham, 2000. – 1570 p. 14. Falconer P. War in high heels / P. Falconer. – London: Nexus, 1993. – 246 p. 15. Hornby A.S. Oxford advanced learner's dictionary of current English. / A. S. Hornby. Oxford University Press, 2000. – 918 p. 16. Longman A. W. Dictionary of English language and culture / A. W. Logman. – London: Pearson, 2002. – 1592p. 17. The Merriam-Webster Pocket Dictionary of Synonyms. – New York: Springfield, 1972. – 942 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Bow J. Jane's journey / J. Bow. – Leves, East Sussex: The Book Guild Ltd, 1991. – 130 p. 2. Cole M. Dangerous lady / M. Cole. – London: Headline Book Publishing, 1992. – 566 p. 3. Thinkexist [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.thinkexist.com>. 4. Thackeray W. Some Roundabout Papers [Електронний ресурс] / W. Thackeray. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/1462/1462-h/1462-h.htm>. 5. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde. – UK: ValdeBooks, 2009. – 98 p. 6. Wilde O. Intentions / O. Wilde. – UK: General Books LLC, 2010. – 98 p.